

Kollektív emlékez/és/et

Ha minden alkalommal újra kellene kezdeni a megismerés nehéz feladatát, alighanem egy össze-vissza futkározó hangyasereghez hasonlítana a társadalom. Szerencsére ez nem így van, és ezt elsősorban az emlékezetnek köszönhetjük. Az emlékezet azonban nem egy önmagában létező valami, pontosabban nem egyéneként más és más, mert akkor még mindig az említett hangyákhoz hasonlítanánk. A társadalom befolyásolja a megismerést, a felhalmozott tudás, az erre épülő emlékezet mikéntjét. Gondoljunk arra, hogy hányféle inger és minden pillanatban. Az ingerek e sokaságától választunk ki egy véges számút, ezek segítségével teremtünk valamiféle rendet a rendszertelenségben. Nem más ez, mint teremtett valóság, ám idővel megfeledezünk erről és adottnak vesszük. Pontosan ezt kérdőjelezhetik meg a társadalmi átalakulások, káoszt eredményezve. Ebben az állapotban fogodzók kellene – az egyik lehetséges éppen a nacionalizmus. Vajon mit jelent a nacionalizmus megtapasztalása a falusi társadalmak esetében, mit őriz erről a közösségi emlékezet?

***

A világról, az eseményekről, az emberekről való tudásunk bizonyos, jól egységbe rendezett építőkövekből áll. Ezeket a kognitív pszichológiában sémáknak nevezik. A sémák egymásba ágyazódhatnak, különböző absztrakciós szinteken képviselhetik a tudást és fontos szerepet töltenek be az emlékezetben. Bartlett kísérleti alanyai saját kultúrájuktól eltérő kultúra meséjét olvasták el, és két hét múlva, a felidézés úgynevezett racionalizálós hibáktól hemzsegett. Arról van szó, hogy előzetes tudásunk befolyásolhatja az új információ feldolgozását. A fenti esetben olyan torzításokra került sor, amelyek a mesének a kísérleti személyek kulturális háttere szempontjából elfogadható, érthető változatát eredményezték.

A világról való tudás egyéni módozatának egy lehetséges osztályozása Denzin nyomán a következő: szubjektív tudás (személyes

tapasztaláson alapul); objektív tudás (mintegy a tapasztalást kívülről szemlélő és azt megértő); interszubjektív tudás (egy másik személlyel közös tapasztalásban jön létre). Nos, a tapasztalástól a tudásig van még legalább két mozzanat: az interpretációs folyamat (valaminek értelmet adni), ami különben feltétele a megértésnek (felfogni a jelentését). Minket ez esetben azonban jobban érdekel a szociális megismerés, illetve a szociális tudás. Az előbbiről van Dijk a következőket mondja: a szociális megismerés természetesen nem az jelenti, hogy a csoportok saját ésszel vagy mentális struktúrákkal rendelkeznek (mint azt az olyan hagyományos fogalmak, mint a „csoport-tudatosság” sugallják), hanem azt, hogy a csoport tagjai osztják azokat a megismeréseket, amelyekre a csoporton belül tesznek szert, és amelyeket csoporttagokként egyénileg használnak. A szociális megismerés elsősorban a beszéden, a médián, és nem észlelésen vagy interakción keresztül válik megosztottá, igazoltá, természetessé és közöltté.

A szociális tudást Hugh Hehan és Huston Wood a következőképpen strukturálja: 1. gyakorlati érdekeket szolgál (hétköznapi életükben az embereket nem a „tudományos racionalitás” vezérli, a fogalmi tisztázás vagy a formális logika önmagukban nem foglalkoztatja őket); 2. társadalmilag szétszított (bizonyos emberek bizonyos dolgokat tudnak, de nem mindenki tud mindent); 3. a szociális tudás hallgatolagos (amit két személy közösen tud, kevés szóval elmondható); 4. a világot adottnak veszi (az emberek arra számítanak, hogy világlátásuk adekvát). A szociális tudást a rajta végzett interpretatív eljárások egészítik ki.

Hadd térjünk vissza egy pillanatra a kognitív pszichológiához. Gomulicki kísérleti alanyainak egy csoportja egy elbeszélést idéz emlékezetéből, egy másik csoport az előtte levő elbeszélést kivonatolja, míg egy harmadik csoport tagjait az elbeszélések azonosítására kéri fel. Ez utóbbi feladat igencsak nehéznek bizonyult. Ez azt jelenti, hogy az elbeszélés memorizálásakor a fontos információkra összpontosítunk, elhanyagolva a kevésbé fontosakat. Ha ez így igaz, akkor egy szociális megismerés, tudás

birtokában levő közösség tagjai külön-külön meg tudják ítélni, hogy mi fontos, sőt hosszabb-rövidebb ideig megőrzik a fontosnak tartott információkat.

Mire jó ez az egész? Rendteremtésre, ami a rendezetlenségtől eltérően, kiszámítható. Végtelen lehetőségből véges számúval felépítünk egy rendezett világot, a választás pedig nem értékmentes, idővel pedig hajlandóak vagyunk erről megfeledkezni és adótnak venni – mondja Zygmunt Bauman. Ragaszkodunk hozzá, ez a valóság számunkra. M. Douglas úgy okoskodik, hogy a véges kiválasztott anyagból csak véges minta születhet, míg a maradék ugyan rendezetlen, ám potenciálisan végtelen mintával kecsegtet. Nem csak egyszerűen elítéljük a rendezetlenséget, miközben rendet alkotunk, hanem azt is felismerjük, hogy az romboló a már meglévő rendre vonatkozóan. A frissen posztkommunistává lett Romániában csak azért történhettek márciusok, bányászhadjáratok, stb., mert felborult egy régi rend – most nem arról van szó, hogy jó vagy rossz volt, hanem arról, hogy megvoltak a „túlélési stratégiák”, sorbanállások, szekuritáté. stb., tudtuk hogyan működik a világ – az új rend pedig nem volt sehol és kiszolgáltatottak lettünk. Azt hittük, hogy egyszerű logikai műveletről lesz szó: negációról. A nem kommunizmus jó, az lesz a jó rend, a jó világ.

Idézzük Gellnert, aki arra figyelmeztet, hogy egy társadalmi rendszer összeomlása nem jelenti azt, hogy a kultúra kicserélődik, hanem hogy mély változásokon megy át. A strukturális átalakulás elvezet a kultúra egy egészen más módon való használatához. A nacionalizmusnak addig van meglepő sikere, amíg kiszámíthatatlan, kezelhetetlen körülöttünk a világ. Azért van ez így, mert egyszerű rendet kínál a felborult helyett: az a jó aki ezt a nyelvet beszéli, ez az eredet-mítosza, ez a történelme, vallása, mindenki más rossz, miattuk szenvedünk. Ez a tudás, ez a rend azonban ritkán tudja legitimálni magát – túlságosan egyszerű.

A falusi társadalmak a földosztás, hivatalok megszüntetése és újak létesítése, az ezen pozíciókat betöltők kiválasztása, stb. során a felborult rend állapotába kerültek, A vegyes lakosságú

falvakban egymásra lehetett mutatni, a nacionalizmus megtapasztalásának alanyai is voltak. Vagyunk mi és vannak ők. Egy ilyen kiéleződött szembenállás továbbélése egy faluközösség emlékezetében különösen izgalmas kérdés, úgy esemény értelmezése, magyarázása, „idézettségi indexe”, esetleg a hozzá kapcsolódó ünnep, gyász időben változik, eltolódik a hangsúly, néha teljesen átértelmeződik. Ez pedig a közösségről, néha a tágabb társadalomról árulkodik. Lássuk konkrétan: a vásárhelyi események kapcsán az egyik nyárádmenti faluban (a falubeliek nem vettek részt a „verekedésben”) a „magyarok” felkészülnek megvédeni a települést a gyújtogatással fenyegető hodákiakkal szembe. A „románok” kimenekülnek a szomszédos legelőre. Ezt az esemény után úgy meséltek nékem, hogy a „magyarok” a bátrak, félelmetesek, akik elől elmenekültek a „románok”, körülbelül három év múlva a következőket mesélték: a falu mögött van egy mezei út, a szomszéd faluba vezet. Ezen az úton álltak lesben a „románok”. Hihető, hiszen a két részből álló falu két irányból, a ház és birtokhoz közelebb álló oldalon sorakozik – mindkét fél ugyanazt akarja, megvédeni a települést. A „kimenekültek” helyett a közös akarat (megvédeni a falut), szándék „rögzítése, rögzülése” a közösség emlékezetében mindenképpen figyelemre méltó. Másutt például a választások, különböző helyi események adtak alkalmat szembenállásra. A nacionalizmus megtapasztalása vagy nem hagyott nyomot, vagy átalakult az esemény(-ek) értelmezése. A helybeliek mindig kivételek, a „vad” nacionalisták mindig máshol vannak.

Mátyás László